

שיעור 2: היציאה מהחומות

מטרות בתחום הידע

- התלמיד יכיר את הרקע ליציאת היהודים מחוץ לחומות.
- התלמיד יבין את השינויים הדמוגרפיים שהתחוללו בעקבות היציאה מהחומות.
- התלמיד יגדיר מושגים מרכזיים בנושא: "יציאה מהחומות", "כספי חלוקה", "שכונה", "משה מונטיפיורי", "העיר העתיקה".

מטרות בתחום מיומנויות החשיבה

- התלמיד יפתח מיומנויות מידעניות: איתור, ארגון, מיזוג והפקת מידע. התלמיד

מטרות בתחום הערכי

- התלמיד ירכוש ערכים אנושיים של הכרת האחר ויפתח סובלנות כלפי שונות בחברה רבת-תרבותית.

מהלך הפעילות:

קראו את טקסט המידע, "היציאה מהחומות" ואת הטקסטים המצורפים אליו ובצעו את המשימות הבאות:

1. הסבר את המושג "היציאה מן החומות".
2. מה היו הסיבות ליציאה מן החומות? הביאו הוכחות מהעדויות של הרוזן, לואי ניקולא פורבין.
3. יהודי הגולה האמידים נהגו לשלוח כספי חלוקה לתושבי ירושלים לקיומם הכלכלי. בטקסט כתוב: "יהודי הגולה ראו בתרומתם חובה שהיא גם זכות."
- א. הסבירו משפט זה.
- ב. מה דעתכם על מעשה זה?
4. לפניכם טבלה המתארים את השינויים ביישוב היהודי בעיר העתיקה ומחוץ לחומות בין השנים 1880-1948.
- א. הסבירו את התהליכים הדמוגרפיים בשנים אלו.
- ב. מהם הסיכויים ומהם הסיכונים בתהליך המתואר בטבלת הנתונים?
5. תארו את פעילותו של משה מונטיפיורי למען יושבי ארץ ישראל בכלל ותושבי ירושלים בפרט.
6. תהליך היציאה מהחומות עיצב את דמותה של ירושלים. הסבירו משפט זה. (משימת רשות)
7. ערוך רשימת מושגים מרכזיים הקשורים לתהליך היציאה מהחומות.

[לקריאה נוספת: קובץ מאמרים – מנהל חברה ונוער](#)

היציאה מהחומות

כינוי לתהליך ההתפשטות האורבנית של מבנים, דרכים ושכונות מגורים בירושלים אל מחוץ לחומות העיר העתיקה. תהליך זה החל במחצית המאה ה-19, והאחר אלפי שנים שבהן גרו תושבי ירושלים בתחום החומות. התהליך היה מהיר ו אינטנסיבי, עד כי בתוך פחות מחמישים שנה הוטו מרכז הכובד העירוני בירושלים אל "העיר החדשה" שמחוץ לחומות.

את הגורמים להתפשטות העיר מחוץ לחומות ניתן לייחס ראשית לגידול הדמוגרפי שחוותה העיר במהלך המאה ה-19 שיצר את הצורך בהתרחבות גיאוגרפית, בעיקר בעבור הקהילה היהודית, שחוותה גידול ניכר בשנים אלו. הגידול הדמוגרפי גרם לחיים בצפיפות רבה מאוד, לקשיים כלכליים, למצוקה גדולה בדיוור, למגפות ומחלות ולתנאי תברואה ירודים מאוד.

בניית השכונות החדשות מחוץ לחומה לוותה בחששות לביטחונם של חיי התושבים. כנופיות שודדים שפעלו מחוץ לשכונות איימו על ביטחונם. הם נאלצו לנעול את שערי השכונה בכל ערב עם שקיעת החמה. השכונות דמו למבצרים, שערים כבדים הוצבו בפתחי השכונות ונעלו בכל ערב, הדלתות והחלונות של המבנים היו מסורגים ופנו לחצר פנימית.

מאפייניה העיקריים של הבנייה היהודית השתנו בהתאם לנסיבות ולתקציב, אך באופן כללי ניתן להצביע על מבנים דלים ופונקציונליים, ועל קשר ברור בין הבתים, בין אם זה בשיתוף קיר אחד ויצירת "שרשרת דירות" כמו במשכנות שאננים, או בעיקר ביצירת "שכונת חצר", בה נהנו כל חברי השכונה מהגנה יחסית שיצרו הדירות הדבוקות זו לזו.

תחילתה של ההתיישבות מחוץ לחומות נתנה את אות הפתיחה לתהליך שהלך וצבר תאוצה ככל שהאוכלוסייה הלכה וצברה ניסיון וביטחון והוא שעיצב את דמותה של ירושלים בייחוד עד שנת 1967 ולמעשה עד ימינו.

"שמונת אלפים או תשעת אלפים מצאצאיהם של אדוני ירושלים מאכלסים עדיין את בירתם משכבר הימים. שטח צר וסלעי מכוסה פסולת, שאך בקושי ניתן לקרוא לו רחוב, חוצץ בין בתי הרובע החרבים. דמויות חוורות וחולניות, עם תווי פנים בולטים, שקועים שם במקח וממכר על כמה פרוטות. ירדתי בגרם מדרגות רעוע לתוך מרתפים שגגם הנוטה ליפול נתמך על ידי עמודים... ילדים לבושי קרעים למדו שם מאיש זקן ועיוור את תולדות העיר הזו, שבה התפללו אבותיהם לאלוקי ישראל בתוך אולמי שיש..."

(הרוזן לואי ניקולא פורבין, 1818)

כספי החלוקה - כספים שנאספו ע"י שדר"ים או הגיעו ישירות לארץ מהגולה. כספים אלה חולקו לתושבי הארץ והם היוו את המקור לקיומם הכלכלי, עד סוף המאה ה-19.

האשכנזים חילקו את הכספים שקיבלו לכל משפחות העדה עפ"י מספר הנפשות. הספרדים הקציבו שליש מכספי החלוקה למיסים לשלטונות ולמוסדות הציבור, שליש לתלמידי חכמים ושליש לעניים.

יהודי הגולה ראו בתרומתם חובה שהיא גם זכות. מדוע תרמו? הם האמינו שתפילותיהם עולות השמימה דרך א"י ולכן צריך לשמור על הישוב בארץ. בנוסף, התרומה היא גם תחליף לקיום מצוות העלייה וההתיישבות בארץ. כמו כן, התרומה היא גם קיום מצוות צדקה ופדיון שבויים. כספי החלוקה ביטאו גם את שיתוף הפעולה של בני הגולה עם יהודי ארץ ישראל כאשר, תושבי הארץ מתפללים על יהודי הגולה בקברות צדיקים ומקיימים את מצוות יישוב א"י ואילו בני הגולה תומכים כלכלית ביישוב היהודי בארץ ישראל

משה מונטיפיורי (1784-1885)

יהודי ספרדי אנגלי, בעל תואר אבירות אשר פעל למען כלל היהודים בגולה ולמען יושבי א"י.

הוא ביקר שבע פעמים בארץ ישראל במהלך המאה התשע עשרה. הוא שאף להטיב את מצב היישוב בארץ ואת אמצעי הקיום שלו. במימונו נרכש מכבש לדפוס (1841) הוקם בית האריגה הראשון (1854) הושג רישיון לבניית בית הכנסת החורבה (1855) פתח ב"ס וביוזמתו נבנתה שכונת מגורים ראשונה מחוץ לחומות שכונת "משכנות שאננים" (1860) ולידה טחנת קמח כמקור פרנסה. הוא רצה שהיהודים יעבדו ולא יצטרכו את "החלוקה".

מונטיפיורי עשה רבות למען כלל ישראל (הוא פעל רבות למען זכויות היהודים באנגליה, בסוריה, מרוקו וברוסיה). ולמען יושבי ארץ ישראל.

תמורות בגודל היישוב היהודי בעיר העתיקה לעומת היישוב היהודי מחוץ לחומות

שנה	1880	1900	1910	1931	1948
יהודים בעיר העתיקה	19,000	15,000	16,000	5,500	2,000
יהודים בעיר החדשה	2,000	16,000	29,000	48,500	98,000
סך כולל יהודי ירושלים	21,000	31,000	45,000	54,000	100,000